

Magdalena Budyn-Kulik

Kary i środki karne alternatywne wobec kary pozbawienia wolności

Studia Iuridica Lublinensia 16, 137-150

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MAGDALENA BUDYN-KULIK

Kary i środki karne alternatywne wobec kary pozbawienia wolności¹

Penalties and Penalty Means Alternative to Imprisonment

UWAGI WPROWADZAJĄCE

Chociaż kara pozbawienia wolności jest karą relatywnie nową, stanowi obecnie podstawowy sposób reakcji karnej na złamanie norm prawa karnego.² Pomimo powszechności jej stosowania, nie jest karą idealną. Istnieje wiele ujemnych stron jej stosowania – począwszy od wysokich kosztów utrzymania zakładów karnych, poprzez brak miejsc w tychże zakładach karnych, co powoduje długie okresy oczekiwania na odbycie orzeczonej kary pozbawienia wolności, na stygmatyzacji i braku realizacji celów resocjalizacyjnych skończywszy.³ Podkreśla się, że Polska ma dość wysoki – trzeci co do wielkości wśród krajów Unii Europejskiej wskaźnik prizonizacji.⁴ W literaturze przedmiotu rzadko przedstawia się konkretne propozycje rozwiązań. Często poprzestaje się na podaniu pewnych ogólnych wskazań. I tak jako alternatywy dla kary pozbawienia wolności wskazuje się przede wszystkim konieczność uwzględniania środków o niskim stopniu dolegliwości, środków kompensacyjnych, ukierunkowanych przede wszystkim na resocjalizację, środków związanych z warunkowym zawieszeniem wykonania orzeczonych kar lub środków karnych, ale w innym niż obecny kształcie.⁵

¹ Niniejszy artykuł powstał na podstawie opracowania sporządzonego dla Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości.

² J. Warylewski, *Kara. Podstawy filozoficzne i historyczne*, Gdańsk 2007, s. 181.

³ *Ibidem*, s. 194–195.

⁴ J. Skupiński, *Alternatywy pozbawienia wolności w polskim systemie sprawiedliwości karnej – raport z badań prowadzonych przez Zakład Prawa Karnego INP PAN*, [w:] J. Jakubowska-Hara, C. Nowak (red.), *Problemy aktualnej polityki karnej w Polsce*, Warszawa 2010, s. 12.

⁵ J. Skupiński, *op. cit.*, s. 21–22.

Z tych względów coraz częściej poszukuje się sankcji alternatywnych dla kary pozbawienia wolności. Nie jest to proste. Nie można sobie chyba wyobrazić systemu prawa karnego pozbawionego w ogóle kary pozbawienia wolności. Niewątpliwie w przypadku najcięższych, najbardziej szkodliwych społecznie przestępstw kara ta pełni bardzo ważną funkcję ochronną, izolując niebezpiecznego sprawcę od społeczeństwa. Poszukiwanie alternatywy dla kary pozbawienia wolności może zatem wchodzić w grę jedynie w odniesieniu do krótkoterminowych kar pozbawienia wolności.

Tradycyjnie w polskim prawie karnym znane są dwie kary alternatywne dla kary pozbawienia wolności – grzywna i ograniczenie wolności. Występują one w kodeksie karnym zawsze obok kary pozbawienia wolności. Jednakże nie wszystkie przestępstwa zagrożone są alternatywnie tymi karami; wszystkie zbrodnie i tzw. ciężkie występki zagrożone są wyłącznie terminową karą pozbawienia wolności, karą 25 lat pozbawienia wolności lub dożywotniego pozbawienia wolności. W myśl art. 58 § 1 k.k., zawsze gdy jest to możliwe (czyli zawsze, gdy ustawodawca przewidział alternatywne zagrożenie karami), sąd wymierzając karę, ma po kolei rozważać jej zasadność – od najłagodniejszej (kara grzywny) począwszy, na najsurowszej (kara pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania) skończywszy.

KARA GRZYWNY

Jeśli chodzi o karę grzywny, należy zauważyć, że w Polsce jest ona relatywnie rzadko orzekana, chociaż w wielu krajach Europy stanowi dominujący środek represji karnej.⁶ W kodeksie karnym z 1997 r. kara grzywny przewidziana jest w sankcji 264 przestępstw.⁷ Ustawodawca ustalił system stawek dziennych. Sąd może wymierzyć od 10 do 540 stawek, w wysokości od 10 do 2000 zł (z przewidzianymi w ustawie możliwościami wymierzenia grzywny w większej wysokości). W 2006 r. kara grzywny została orzeczona wobec 19,1% skazanych.⁸ Na przeszkodzie częstszemu wymierzaniu grzywny stoi przede wszystkim art. 58 § 2 k.k., w myśl którego nie wolno sądowi grzywny wymierzyć, jeśli z góry wiadomo, że nie ma możliwości jej ściągnięcia, nawet w drodze postępowania egzekucyjnego. Przepis ten stanowi realizację zakazu więzienia za długi i jest niezwykle humanitarny. Jednakże w praktyce uniemożliwia orzeczenie grzywny wobec dużej części sprawców, ponieważ organy procesowe zazwyczaj poprze-

⁶ J. Jakubowska-Hara, *Kara grzywny jako alternatywa pozbawienia wolności*, [w:] J. Jakubowska-Hara, J. Skupiński, *Alternatywy pozbawienia wolności w polskiej polityce karnej*, Warszawa 2009, s. 58–60.

⁷ J. Kochanowski, *Redukcja odpowiedzialności karnej*, Warszawa 2000, s. 44 i 171–183.

⁸ J. Skupiński, *op. cit.*, s. 17–18; por. też J. Jakubowska-Hara, *op. cit.*, s. 77–85.

stają na informacjach o sytuacji finansowej sprawcy, uzyskanych od niego samego.⁹ Należy pamiętać, iż w przypadku braku możliwości ściągnięcia grzywny, na etapie postępowania wykonawczego istnieją możliwości modyfikacji orzeczonej grzywny (umorzenie, rozłożenie na raty, zamiana na pracę społecznie użyteczną oraz zamiana grzywny na zastępczą karę pozbawienia wolności).¹⁰ Postuluje się już od wielu lat rezygnację z normy zawartej w art. 58 § 2 k.k. Jednakże należałoby wówczas opracować jakiś efektywny system zbierania i weryfikowania informacji o rzeczywistej sytuacji finansowej skazanego, tak żeby orzeczenie grzywny nie oznaczało w praktyce jednak wykonania wobec skazanego nieposiadającego majątku ani możliwości zarobkowych kary pozbawienia wolności.

Trafnie wskazuje J. Jakubowska-Hara, że potencjał grzywny w jej obecnym kształcie nie został należycie wykorzystany.¹¹

Nieco podobna do polskiej grzywny jest znana włoskiemu prawu karnemu kara pieniężna (włoskie prawo zna również grzywnę jako karę zasadniczą). Kara ta ma charakter sankcji zastępczej za krótką karę detencyjną. Sędzia może wyznaczyć stawkę dzienną (od 38 euro do 380 euro), następnie przemnaża się ją przez liczbę dni kary detencyjnej.¹²

KARA OGRANICZENIA WOLNOŚCI

Drugą karą alternatywną w stosunku do kary pozbawienia wolności jest kara ograniczenia wolności. Zbliżona jest ona do występującej w wielu krajach pracy na rzecz społeczeństwa.¹³ Jej podstawową postacią jest obowiązek pracy 20–40 godzin miesięcznie, na okres od 1 miesiąca do 12 miesięcy. W przypadku gdy skazany nie jest w stanie wykonywać owej pracy, można dokonywać zamiast tego potrąceń z jego wynagrodzenia. Jak trafnie wskazuje się w literaturze, w tym drugim przypadku kara ograniczenia wolności przypomina rozłożoną na dogodne raty grzywnę. Jednakże w tej postaci kara ograniczenia wolności, jak wynika z badań, orzekana jest niezwykle rzadko – stanowi około 1% ogółu kar ograniczenia wolności.¹⁴

Pewnym rozwiązaniem mogłaby być kara ograniczenia wolności w jej podstawowej postaci. Należy odnotować, że liczba skazań na karę ograniczenia wol-

⁹ J. Skupiński, *op. cit.*, s. 18–19.

¹⁰ Por. J. Jakubowska-Hara, *op. cit.*, s. 72–76; M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red.) *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2010, s. 92.

¹¹ J. Jakubowska-Hara, *op. cit.*, s. 98.

¹² M. Filar, [w:] A. Adamski, J. Bojarski, P. Chrzczonowicz, M. Filar, P. Girdwoyn, *Prawo karne i wymiar sprawiedliwości państw Unii Europejskiej*, Toruń 2007, s. 194.

¹³ B. Kunicka-Michalska, *Kara ograniczenia wolności jako alternatywa pozbawienia wolności*, [w:] J. Jakubowska-Hara, J. Skupiński (red.), *Alternatywy pozbawienia wolności...*, s. 101.

¹⁴ J. Skupiński, *op. cit.*, s. 19.

ności w ostatnich latach wzrasta.¹⁵ Na przeszkodzie stania się realną alternatywą dla kary pozbawienia wolności stoi jednak jej zbyt mało represyjny charakter. Wynika to nie z kształtu przepisów prawa karnego, lecz z praktyki orzeczniczej. W przypadku skazania na karę ograniczenia wolności sąd może nałożyć na sprawcę obowiązki z art. 72 k.k., aczkolwiek czyni to relatywnie rzadko – w około 10% skazań.¹⁶ Faktycznie można by wzmocnić represyjność tej kary poprzez wprowadzenie możliwości poddania sprawcy skazanego na tę karę pod dozór. Jest to obecnie możliwe, ale sądy rzadko z tej możliwości korzystają.

Polską karę ograniczenia wolności nieco przypomina jedna z włoskich sankcji zastępujących krótkie kary detencyjne – tzw. wolność kontrolowana. Polega ona na zakazie opuszczania miejsca zamieszkania bez zgody władz gminy i jest połączona z obowiązkiem meldowania się co najmniej raz dziennie na posterunku policji. Wiąże się z nią zakaz posiadania broni, zatrzymanie prawa jazdy, zwrot paszportu oraz przestrzeganie stosownych reżimów sanitarnych.¹⁷

Kara pracy na rzecz społeczeństwa znana jest w wielu krajach. Przybiera różne formy. We Francji kara pracy na rzecz ogółu (art. 131 – 8 Code Penal) może zostać orzeczona zamiast więzienia zwykłego (poprawczego). Polega ona na wykonywaniu pracy na rzecz osoby prawnej prawa publicznego lub prawa prywatnego, realizującej zlecone jej zadania publiczne, lub na rzecz stowarzyszenia. Orzekana jest w wymiarze 40–210 godzin na okres do 18 miesięcy. Nadzoruje ją sędzia penitencjarny. Kara nie może być orzeczona, jeżeli oskarżony jej odmawia albo nie jest obecny na rozprawie (zakaz pracy przymusowej). Nie wolno wtedy orzec grzywny.¹⁸

W Belgii praca na rzecz społeczności nosi nazwę „kary pracy”. Do 2002 r. stanowiła ona sankcję alternatywną. Ustawą z 17 kwietnia 2002 r. wprowadzono możliwość wymierzania jej jako kary zasadniczej, zastępującej karę pozbawienia wolności lub grzywny. Karę tę stosuje się, gdy skazanie (w danej sprawie) prowadziłoby do wymierzenia kary do 5 lat pozbawienia wolności, a orzeka się ją w wymiarze od 20 do 300 godzin, wyjątkowo – 600 godzin (recydywa). Pracę należy wykonać w ciągu 12 miesięcy od dnia uprawomocnienia się wyroku; jest ona nieodpłatna i nie można do niej zaliczyć pracy zawodowej lub edukacji skazanego. Wykonuje się ją jedynie w publicznych służbach państwa, miasta, prowincji, gminy lub regionu albo w organizacji niedochodowej.¹⁹

W Holandii nieodpłatne wykonywanie pracy dla dobra ogólnego zostało wprowadzone jako kara zasadnicza w 1989 r., po ośmioletnim okresie ekspery-

¹⁵ M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*, Warszawa 2010, s. 93.

¹⁶ J. Skupiński, *op. cit.*, s. 19; B. Kunicka-Michalska, *op. cit.*, s. 114–125.

¹⁷ M. Filar, [w:] A. Adamski i in., *Prawo karne...*, s. 194.

¹⁸ P. Chrzczonowicz, [w:] A. Adamski i in., *Prawo karne...*, s. 82–83.

¹⁹ Por. Raport IWS dotyczący *community service*.

mentalnym. Kara ta jest alternatywą bezwzględnej kary pozbawienia wolności w wymiarze do sześciu miesięcy. Wymierza się ją na czas do 240 godzin, bez ustawowego określenia dolnego progu. Kara krótsza niż 120 godzin powinna zostać odbyta w ciągu sześciu miesięcy, dłuższa zaś w ciągu roku. Zastosowanie tej kary wymaga zgody oskarżonego.²⁰

W Niemczech praca na rzecz społeczności może stanowić jeden z warunków probacji.²¹ W Austrii nałożenie obowiązku pracy na rzecz społeczności jest jedną z form zaniechania oskarżenia i poddania sprawcy próbie bez wydawania wyroku. Obowiązek ten nakłada się na czas do 8 godzin dziennie, 40 godzin tygodniowo, ogółem zaś 240 godzin. Nie jest dopuszczalna praca na rzecz społeczności w wymiarze i warunkach, które kolidowałyby z prawami lub akceptowanym stylem życia sprawcy. Odstąpienie od oskarżenia i poprzestanie na orzeczeniu obowiązku pracy na rzecz społeczeństwa jest możliwe przy drobniejszych przestępstwach, wobec sprawców, których wina nie jest uważana za ciężką oraz jeśli w wyniku czynu nikt nie poniósł śmierci.²²

Pracę na rzecz społeczności w Grecji wobec sprawców dorosłych stosuje się w dwóch sytuacjach: wobec skazanych na krótkoterminowe kary pozbawienia wolności (odbywających już karę), którym zamieniono tę karę na grzywnę i którzy nie mogą bądź nie chcą jej uiścić, oraz wobec skazanych na krótkoterminowe kary pozbawienia wolności (przed rozpoczęciem odbywania kary), jeśli karę tę można – już na etapie orzekania – zamienić na karę grzywny, a następnie karę pracy na rzecz społeczności.²³

Praca na rzecz społeczności stanowi szeroko stosowany środek wobec sprawców nieletnich w Grecji, zaś w Hiszpanii jest środkiem stosowanym tylko wobec nieletnich.²⁴ We Włoszech stosuje się pracę społecznie użyteczną jako karę, zamiast bezwzględnej kary pozbawienia wolności orzeczonej w wymiarze do jednego roku.²⁵

Prawo karne Malty zna również karę pracy na rzecz społeczności. Można ją orzec wobec co najmniej szesnastoletniego sprawcy przestępstwa, pod warunkiem uznania przez sąd, że za czyn orzeczono by karę pozbawienia wolności w wymiarze do siedmiu lat. Karę pracy na rzecz społeczności orzeka się w wymiarze od 40 do 240 godzin. Możliwe jest łączenie pracy na rzecz społeczności z probacją.²⁶

Pracę na rzecz społeczności zna również prawo karne Chorwacji. Stosuje się ją zamiast kary pozbawienia wolności orzeczonej w wymiarze do sześciu miesięcy

²⁰ Raport IWS dotyczący *community service*.

²¹ *Ibidem*.

²² Por. Raport IWS dotyczący *community service*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

cy. Czas pracy na rzecz społeczności określa się proporcjonalnie do wymierzonej kary pozbawienia wolności, od dziesięciu do sześćdziesięciu dni roboczych do odbycia w okresie od miesiąca do roku.²⁷

W Finlandii praca na rzecz społeczności występuje w dwojakim charakterze. Po spełnieniu pewnych warunków można ją zastosować zamiast bezwarunkowej kary pozbawienia wolności w wymiarze do ośmiu miesięcy. W zależności od długości kary pozbawienia wolności, karę tę można wymierzyć na czas od 20 do 200 godzin. Praca na rzecz społeczności stanowi także karę dodatkową, wymierzaną obok zawieszanej kary pozbawienia wolności w wymiarze ponadrocznym. W takim wypadku orzeka się ją na czas do 90 godzin.²⁸

W Norwegii kara pracy na rzecz społeczności jest karą zasadniczą, orzekaną na czas do 360 godzin za przestępstwa zagrożone karą do roku pozbawienia wolności. Wyjątkowo, jeśli przemawiają za tym szczególne okoliczności, pracę na rzecz społeczności można orzec również za przestępstwo zagrożone wyższą karą. Sąd określa jednocześnie zastępczą karę pozbawienia wolności, w wymiarze który zastosowałby, gdyby nie orzekł kary pracy na rzecz społeczności. Podczas wykonywania tej kary skazany pozostaje pod dozorem kuratora.²⁹

W Szwecji od 1998 r. można orzec obowiązek pracy na rzecz społeczności w wypadku warunkowego skazania. Polega on na wykonywaniu nieodpłatnie pracy przez od 40 do 240 godzin. Wymierzając taką karę, sąd określa, jaka kara pozbawienia wolności zostałaaby w przeciwnym wypadku wymierzona.³⁰

W Irlandii karę pracy na rzecz społeczności stosuje się zamiast kary pozbawienia wolności wobec osób co najmniej szesnastoletnich. Skazany wykonuje nieodpłatnie pracę przez okres od 40 do 240 godzin. Skazany, który uchyla się od wykonywania pracy, staje ponownie przed sądem, który orzeka inną karę.³¹

Karę pracy na rzecz społeczności stosuje się w Szkocji wobec osób co najmniej szesnastoletnich, zamiast kary pozbawienia wolności. Skazany wykonuje nieodpłatnie pracę przez od 80 do 240 godzin (kara orzekana w postępowaniu uproszczonym) albo od 80 do 300 godzin (kara orzekana w postępowaniu zwykłym). Pracę należy wykonywać zawsze w okresie rocznym. Skazany ma obowiązek zgłaszania zmiany miejsca zamieszkania.³²

W Anglii i Walii kara wolnościowa *community service* może zostać orzeczona, gdy zastosowanie jej ze względu na wagę przestępstwa jest konieczne i nie ma zakazu jej zastosowania. Kara ta wiąże się z nałożeniem na sprawcę szeregu obowiązków, m.in. wykonywania przez skazanego przez określoną liczbę godzin

²⁷ *Ibidem.*

²⁸ *Ibidem.*

²⁹ *Ibidem.*

³⁰ *Ibidem.*

³¹ *Ibidem.*

³² *Ibidem.*

(zwykle są to weekendy) nieodpłatnej pracy na rzecz lokalnej społeczności. Jej wymiar może wynosić od 40 do 300 godzin.³³ W ramach *community service* mogą zostać orzeczone także inne obowiązki: określonej działalności (np. edukacyjnej), uczestniczenia w programie (np. rehabilitacyjnym), zakazu określonej działalności, aresztu domowego (obowiązek pozostawania w określonym czasie, w określonym miejscu, na czas od 2 do 12 godzin w ciągu dnia), zakaz przebywania w określonych miejscach (na okres do 2 lat), nakaz pobytu, obowiązek leczenia psychiatrycznego, poddanie się leczeniu odwykowemu, poddanie się nadzorowi, obowiązek uczęszczania do ośrodka rehabilitacyjnego (na okres od 12 do 36 godzin, nie częściej niż raz dziennie, jednorazowo na nie dłużej niż 3 godziny).³⁴

W Izraelu pracę na rzecz społeczności jako sankcję karną wprowadzono w 1979 r. Sprawca wykonuje tę pracę w swoim czasie wolnym. Wymiar sankcji nie przekracza zwykle 250 godzin rozłożonych na jeden rok. Do sankcji tej sąd może dodać probację.³⁵

W Kanadzie praca na rzecz społeczności występuje w dwójakiej postaci. Skazany, który nie jest w stanie uiścić grzywny, może uczestniczyć w programie pracy na rzecz społeczności, której wartość zalicza się na poczet grzywny. Praca taka, określona zadaniowo albo liczbą godzin, może również stanowić jeden z warunków probacji.³⁶

ŚRODKI ZWIĄZANE Z PODDANIEM SPRAWCY PRÓBIE

Inną alternatywą dla kary pozbawienia wolności jest również warunkowe umorzenie postępowania. Choć obecnie jest ono stosowane rzadko, ponieważ zostało „wyparte” przez procesową instytucję dobrowolnego poddania się karze (art. 335 k.p.k.), jego pojawienie się już na gruncie kodeksu karnego z 1969 r. spowodowało zmniejszenie liczby orzekanych kar ograniczenia wolności.³⁷ Wykonywanie tej kary, z teoretycznego punktu widzenia stanowiącej doskonałą alternatywę dla kary pozbawienia wolności, w praktyce napotyka na liczne przeszkody.³⁸ Faktyczne koszty wykonywania tej kary są niewspółmiernie wysokie w stosunku do korzyści płynących z jej stosowania.³⁹

Jak trafnie wskazuje się w literaturze przedmiotu, w pewnym sensie alternatywnym w stosunku do kary pozbawienia wolności sposobem reakcji jest orze-

³³ J. Bojarski [w:] A. Adamski i in., *Prawo karne...*, s. 332.

³⁴ *Ibidem*, s. 334.

³⁵ Raport IWS dotyczący *community service*.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ B. Kunicka-Michalska, *op. cit.*, s. 103–104.

³⁸ *Ibidem*, s. 128–129.

³⁹ *Ibidem*, s. 129.

czenie kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Ten środek probacyjny można zastosować jedynie do kar pozbawienia wolności orzeczonych w wymiarze poniżej 2 lat.

W wielu krajach środki kontroli sprawcy poddanego próbie są znacznie silniejsze. I tak np. we Francji skazany na karę z warunkowym zawieszeniem jej wykonania ma obowiązek zgłaszania się na wezwanie uprawnionej osoby (sędziego penitencjarny, kurator), przyjmowania wizytacji określonych osób i udzielania im określonych informacji, uprzedzania wskazanej osoby o zmianie zatrudnienia, miejsca zamieszkania oraz o każdorazowym opuszczaniu tego miejsca na czas powyżej 15 dni, uzyskiwania zgody sędziego penitencjarnego na każdy zagraniczny wyjazd, zmianę pracy lub miejsca zamieszkania, gdyby mogły one stanowić przeszkodę w wykonywaniu nałożonych na skazanego obowiązków.⁴⁰ We Francji istnieje również tzw. probacja społeczno-sądowa. Zarządza ją sąd na podstawie art. 131–36-1 f.k.k. w przypadkach wskazanych przez prawo. Okres tej probacji nie może przekroczyć 10 lat (skazanie za występki) i 20 lat (skazanie za zbrodnie). Polega na poddaniu we wskazanym okresie skazanego środkom nadzoru i pomocy przeznaczonych zapobieganiu recydywie.⁴¹

QUASI-ALTERNATYWY DLA KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI, ZWIĄZANE Z WYKONYWANIEM KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI

Ustawą z 7 września 2007 r. o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego wprowadzono tzw. dozór elektroniczny.⁴² Niewątpliwie stanowi on alternatywę dla krótkoterminowej kary pozbawienia wolności – poniżej 1 roku.⁴³ Nadzór elektroniczny znany jest w Anglii i Walii.⁴⁴

Za swego rodzaju alternatywę dla kary pozbawienia wolności można uznać również znany w Hiszpanii tzw. areszt końca tygodnia – wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie tygodniowym. Jak jednak wskazuje się w literaturze, to rozwiązanie pociąga za sobą ogromne koszty finansowe oraz techniczno-organizacyjne.⁴⁵ Włoskie prawo karne zna instytucję tzw. półskazania. Zaliczane jest ono do tzw. sankcji zastępujących krótkie kary detencyjne, a polega na obowiązku pobytu co najmniej 10 godzin dziennie w zakładzie karnym. Jest połączo-

⁴⁰ P. Chrzczonowicz, [w:] A. Adamski i in., *Prawo karne...*, s. 104.

⁴¹ *Ibidem*, s. 110–112.

⁴² Dz. U. z 2008 r. nr 172, poz. 1069 ze zm.

⁴³ Por. szerzej: J. Warylewski, *Kara...*, s. 196.

⁴⁴ J. Bojarski, [w:] A. Adamski i in., *Prawo karne...*, s. 338–339.

⁴⁵ J. Warylewski, *Kara...*, s. 197; L. Chełmicki-Tyszkiewicz, *Propozycja reformy kar najsurowszych*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 12, s. 5–12.

ne z zakazem posiadania broni palnej i materiałów wybuchowych, zawieszeniem prawa prowadzenia pojazdów mechanicznych, z zatrzymaniem paszportu, obowiązkiem okazywania policji stosownych dokumentów, realizowaniem nałożonych obowiązków.⁴⁶

We Włoszech znane jest natomiast tzw. zwolnienie zaliczkowe (art. 45 ustawy penitencjarnej). Polega ono na redukcji kary do 45 dni na każdy semestr w roku i udzielaniu tych przerw w trakcie wykonywania kary.⁴⁷

Do tej grupy można również zaliczyć włoski areszt domowy. Kara pozbawienia wolności, która nie przekracza 4 lat, może być wykonywana nie w zakładzie karnym, ale w domu skazanego lub w innym wskazanym w ustawie miejscu (w którym odbywa się leczenie).⁴⁸

W Izraelu znana jest kara w postaci pracy – służby społeczeństwu. Została ona wprowadzona w 1987 r. Sąd może zamienić na nią karę pozbawienia wolności w wymiarze do sześciu miesięcy. Karę tę uważa się za rodzaj kary pozbawienia wolności, choć skazany przebywa raczej na wolności, nie w zakładzie karnym. Wykonuje się ją w dwojaki sposób. Może to być praca na rzecz gospodarki – dla publicznego lub prywatnego pracodawcy. Sprawca otrzymuje wówczas wynagrodzenie. Może to być również tzw. praca publiczna – w takim wypadku skazany pracuje w pełnym wymiarze czasu i bez wynagrodzenia.⁴⁹

ŚRODKI KARNE

Postuluje się również możliwość samoistnego stosowania środków karnych w szerszym zakresie niż ma to miejsce obecnie. Na gruncie obowiązującego kodeksu karnego samoistne orzeczenie takiego środka (zamiast, a nie obok kary) możliwe jest obecnie przy odstępieniu od wymiaru kary – art. 59 § 1 k.k., art. 60 § 7 k.k.⁵⁰ Postuluje się rezygnację podziału na kary i środki karne, ponieważ ich zdolność oddziaływania społecznego, cele i funkcje są w zasadzie takie same.⁵¹

Na świecie odpowiedniki naszych środków karnych pojawiają się w różnych postaciach. We Francji na przykład stanowią one rodzaj kar poprawczych. Dzielią się na trzy grupy: kary pozbawienia lub ograniczenia praw (art. 131–6 francuskiego kodeksu karnego)⁵², kary dodatkowe z art. 131–10 f.k.k.

⁴⁶ M. Filar, [w:] *A. Adamski i in., Prawo karne...*, s. 194.

⁴⁷ Por. szerzej M. Filar, [w:] *ibidem*, s. 192.

⁴⁸ M. Filar, [w:] *ibidem*, s. 193.

⁴⁹ Raport IWS dotyczący *community service*.

⁵⁰ A. Błachnio-Parzych, *Samoistny środek karny jako instrument racjonalnej polityki karnej*, [w:] J. Jakubowska-Hara, J. Skupiński (red.), *Alternatywy pozbawienia wolności...*, s. 142–169.

⁵¹ Por. A. Błachnio-Parzych, *op. cit.*, s. 167.

⁵² Należy pamiętać, że kary pozbawienia lub ograniczenia praw przewiduje również w odniesieniu do wykroczeń art. 131–14 f.k.k. Por. P. Chrzczonowicz, [w:] *A. Adamski i in., Prawo karne*, s. 87.

i sankcja naprawcza. Są one przewidziane za popełnienie występku. Do pierwszej grupy należą: zakazy i ograniczenia związane z pojazdami – zawieszenie pozwolenia na prowadzenie pojazdów (na okres do lat 5), zakaz prowadzenia określonych pojazdów (na okres do lat 5), unieważnienie prawa jazdy połączone z zakazem ubiegania się o wydanie nowego (na okres do lat 5), konfiskata pojazdu lub pojazdów, zatrzymanie lub unieruchomienie pojazdu (na okres do 1 roku); zakazy i ograniczenia związane z bronią – zakaz posiadania lub noszenia broni (na okres do lat 5), konfiskata broni, cofnięcie pozwolenia łowieckiego z zakazem ubiegania się o nie (na okres do lat 5); zakaz wystawiania czeków z wyjątkiem tych, które pozwalają na wycofanie środków finansowych od trasata (na okres do lat 5), konfiskata rzeczy. Do grupy tej należy również zakaz działalności zawodowej lub społecznej, jeżeli możliwości przez nie stworzone zostały przez sprawcę świadomie wykorzystane do przygotowania lub popełnienia przestępstwa (na okres do lat 5), a także zakaz pojawiania się w pewnych miejscach, a także w miejscu przestępstwa (na okres do lat 3). W grupie tej mieszczą się jeszcze inne zakazy, każdy z nich może być orzeczony na okres do 3 lat. Są to: zakaz odwiedzania pewnych skazanych, zakaz nawiązania stosunków z pewnymi osobami. Kary pozbawienia lub ograniczenia praw z art. 131–6 francuskiego kodeksu karnego mogą zostać orzeczone, jeżeli występki jest zagrożony karą więzienia zwykłego lub grzywny, zamiast nich.⁵³

Kary dodatkowe z art. 131–10 f.k.k. polegają na orzeczeniu wobec sprawcy pewnych zakazów, ograniczeniu jego zdolności do czynności prawnych, pozbawieniu prawa wyborczego, prawa piastowania stanowiska w sądownictwie, prawa wykonywania opieki lub kurateli, na nałożeniu obowiązku „pewnego czynienia”, zajęciu lub konfiskacie rzeczy, zwierzęcia, podaniu orzeczenia do publicznej wiadomości. Można je orzec obok kary pozbawienia wolności lub grzywny, albo zamiast nich. Jeżeli występki zagrożony jest jedną lub kilkoma karami dodatkowymi, sąd może orzec jako karę zasadniczą jedną lub kilka kar dodatkowych.⁵⁴

Sankcja naprawcza z art. 131–8–1 f.k.k. zastosowanie ma do występku zagrożonych karą więzienia poprawczego lub grzywny. Można zamiast jednej z tych kar albo obok nich orzec obowiązek naprawienia szkody.⁵⁵

We Włoszech odpowiedniki naszych środków karnych stanowią środki zabezpieczające – nieizolacyjne i majątkowe. Do nieizolacyjnych środków zabezpieczających zalicza się dozór (art. 228–232 w.k.k.), zakaz uczęszczania do miejsc publicznego wyszynku (art. 234 w.k.k.), zaś do majątkowych – gwarancyjną

⁵³ *Ibidem*, s. 83–85.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 85.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 85–86.

kaucję dobrego prowadzenia się (art. 237–239 w.k.k.) oraz konfiskatę (art. 240 w.k.k.). Należy zauważyć, że we Włoszech istnieje bardzo rozbudowany system sankcji cywilnych.⁵⁶

W Niemczech odpowiedniki naszych środków karnych stanowią środki poprawcze. Zalicza się do nich pozostawanie pod dozorem (§ 68 StGB), pozbawienie prawa jazdy (§ 69 StGB) oraz zakaz wykonywania zawodu (§ 70 StGB).⁵⁷

KARY I ŚRODKI KARNE ALTERNATYWNE DO KARY POZBAWIENIA WOLNOŚCI, NIEZNANE POLSKIEMU PRAWU KARNEMU

Jeśli chodzi o możliwości orzekania innych niż kara pozbawienia wolności kar w poszczególnych krajach, należy zwrócić uwagę na znaną we Francji karę kursu podnoszenia świadomości obywatelskiej. Można ją orzec zamiast kary więzienia zwykłego. Połączona jest ona z nakazem ukończenia kursu obywatelstwa (dekret Rady Stanu). Chodzi o przypomnienie sprawcy o republikańskich wartościach, tolerancji i poszanowaniu ludzkiej godności stanowiących fundament społeczeństwa. Sąd określa, czy koszt kursu ma być pokryty przez skazanego, jednak ma to być nie więcej niż 450 euro.⁵⁸

We Francji znane są również kary w postaci zakazu wstępu na terytorium Francji (art. 131–30 f.k.k.). Można ją orzec wobec cudzoziemca, który popełnił zbrodnię lub występki, na okres do lat 10 lub na zawsze. Wobec cudzoziemców na stałe zamieszkałych we Francji można orzec również zakaz pobytu na okres 10 lat przy skazaniu za zbrodnię, 5 lat przy skazaniu za występki. *Ex lege* zakaz traci moc po ukończeniu przez skazanego 65. roku życia.⁵⁹ Taki środek – wydalenia cudzoziemca z terenu państwa – ma również włoski kodeks karny w art. 235, ale jako nieizolacyjny środek zabezpieczający. Deportację zna również jako karę dodatkową prawo karne Anglii i Walii.⁶⁰

We Włoszech pewną alternatywą dla kary pozbawienia wolności są środki zabezpieczające.⁶¹ Szczególną uwagę zwraca szeroka gama izolacyjnych środków zabezpieczających: umieszczenie w kolonii rolnej lub domu pracy (art. 216–218 włoskiego k.k.), umieszczenie w domu leczenia i opieki (art. 219–221 w.k.k.), umieszczenie w sądowym szpitalu psychiatrycznym (art. 222 w.k.k.).⁶²

⁵⁶ M. Filar, [w:] *ibidem*, s. 185–186.

⁵⁷ A. Adamski, [w:] *ibidem*, s. 258.

⁵⁸ P. Chrzczonowicz, [w:] *ibidem*, s. 82–83.

⁵⁹ P. Chrzczonowicz, [w:] *ibidem*, s. 86.

⁶⁰ J. Bojarski, [w:] *ibidem*, s. 335.

⁶¹ W Polsce instytucja ta jako taka jest znana, ale w innym kształcie. Dlatego środki zabezpieczające zostały omówione w tym punkcie.

⁶² M. Filar, [w:] A. Adamski i in., *Prawo karne...*, s. 185–186.

We Włoszech istnieje możliwość orzeczenia środków alternatywnych pozbawienia wolności. Należy do nich przewidziane w art. 47 ustawy penitencjarnej (nr 354 z 26 lipca 1975 r., ze zm.) oddanie na próbę służbie socjalnej. Może ono nastąpić w stosunku do skazanego na karę nieizolacyjną, orzeczoną na okres nie dłuższy niż 3 lata. Jest to rodzaj szczególnego dozoru.⁶³ Włosi znają również środek w postaci reżimu półwolnościowego (art. 48 ustawy penitencjarnej). Polega on na udzieleniu skazanemu na karę pozbawienia wolności zgody na wykonywanie pracy, nauki lub innej aktywności korzystnej z punktu widzenia resocjalizacji, poza zakładem karnym bez dozoru, z obowiązkiem powrotu do zakładu karnego o określonej godzinie.⁶⁴

WNIOSKI

1. Kara pozbawienia wolności stanowi obecnie podstawowy sposób reakcji karnej na złamanie norm prawa karnego. Istnieje jednak wiele ujemnych stron jej stosowania. Począwszy od wysokich kosztów utrzymywania zakładów karnych, poprzez brak miejsc w tychże zakładach karnych, co powoduje długie okresy oczekiwania na odbycie orzeczonej kary pozbawienia wolności, na stygmatyzacji i braku realizacji celów resocjalizacyjnych skończywszy. Jako alternatywy dla kary pozbawienia wolności wskazuje się przede wszystkim konieczność uwzględniania środków o niskim stopniu dolegliwości, środków kompensacyjnych, ukierunkowanych przede wszystkim na resocjalizację, środków związanych z warunkowym zawieszeniem wykonania orzeczonych kar lub środków karnych, ale w innym niż obecny kształcie.

2. Tradycyjnie w polskim prawie karnym znane są dwie kary alternatywne dla kary pozbawienia wolności – grzywna i ograniczenie wolności. Kary te występują w kodeksie karnym zawsze obok kary pozbawienia wolności.

3. Jeśli chodzi o karę grzywny, należy zauważyć, że w Polsce jest ona relatywnie rzadko orzekana, chociaż w wielu krajach Europy stanowi dominującą środek represji karnej. W kodeksie karnym z 1997 r. kara grzywny przewidziana jest w sankcji 264 przestępstw. W 2006 r. została ona orzeczona wobec 19,1% skazanych. Na przeszkodzie częstszemu wymierzaniu grzywny stoi przede wszystkim art. 58 § 2 k.k., w myśl którego sędziwi nie wolno grzywny wymierzyć, jeśli z góry wiadomo, że nie ma możliwości jej ściągnięcia, nawet w drodze postępowania egzekucyjnego.

4. Drugą karą alternatywną w stosunku do kary pozbawienia wolności jest kara ograniczenia wolności. Jej podstawową postacią jest obowiązek pracy 20–40 godzin miesięcznie, na okres od 1 miesiąca do 12 miesięcy. W przypadku gdy ska-

⁶³ *Ibidem*, s. 192.

⁶⁴ *Ibidem*, s. 192.

zany nie jest w stanie wykonywać owej pracy, możliwe jest dokonywanie zamiast tego potrąceń z jego wynagrodzenia. W tej postaci kara ograniczenia wolności, jak wynika z badań, orzekana jest niezwykle rzadko – stanowi około 1% ogółu kar ograniczenia wolności. Kara ograniczenia mogłaby ewentualnie stanowić alternatywę dla kary pozbawienia wolności, ale potrzebne byłoby zwiększenie jej represyjności na etapie wykonywania kary. Możliwość szerszego orzekania kary ograniczenia wolności wiąże się także z wprowadzeniem tej kary do ustawowego zagrożenia danego typu przestępstwa.

5. Polską karę ograniczenia wolności nieco przypomina jedna z włoskich sankcji zastępujących krótkie kary detencyjne – tzw. wolność kontrolowana. Kara pracy na rzecz społeczeństwa znana jest w wielu krajach. Przybiera różne formy.

6. Inną alternatywą dla kary pozbawienia wolności jest również warunkowe umorzenie postępowania. Chociaż obecnie jest ono stosowane rzadko, ponieważ zostało „wyparte” przez procesową instytucję dobrowolnego poddania się karze (art. 335 k.p.k.), jego pojawienie się już na gruncie kodeksu karnego z 1969 r. spowodowało zmniejszenie liczby orzekanych kar ograniczenia wolności. W wielu krajach środki kontroli sprawcy poddanego próbie są znacznie silniejsze.

7. Do alternatyw kary pozbawienia wolności należą również pewne modyfikacje związane z jej wykonywaniem – dozór elektroniczny, areszt końca tygodnia, półskazanie, zwolnienie zaliczkowe. Tylko pierwszy z tych środków znany jest polskiemu prawu karnemu. Wprowadzenie pozostałych nie wydaje się dobrym rozwiązaniem. Wiązałoby się z pewnością ze znacznymi kosztami i pewnym chaosem w codziennym funkcjonowaniu zakładów karnych (areszt końca tygodnia), a efektywność tych rozwiązań pozostawia sporo do życzenia.

8. Alternatywą dla kary pozbawienia wolności mogłoby być również orzekanie jako kary samoistnej w szerszym zakresie środków karnych. Wymagane byłyby tu jednak pewne zmiany ustawodawcze w celu zwiększenia represyjności tych środków.

9. W Polsce nieznanne są występujące w innych państwach następujące środki lub kary mogące stanowić alternatywę dla kary pozbawienia wolności: kurs podnoszenia świadomości obywatelskiej (Francja), zakaz wjazdu do kraju lub deportacja (Francja, Włochy, Anglia, Walia), reżim półwolnościowy (Włochy).

SUMMARY

Nowadays deprivation of freedom is a basic reaction type after breaking criminal regulations. There is a need for replacing it with any alternative instrumentalities. As alternatives for deprivation of freedom one can consider certain compensation instrumentalities, reclamation measures, probation means of different type currently available in the Polish Criminal Code. Traditionally, in the Polish criminal law there are two alternative penalties – fine and restriction of freedom. In the Polish

Criminal Code these penalties always appear together with deprivation of freedom punishment. In the Italian Criminal Code there is a penalty similar to the Polish restriction of freedom penalty-controlled freedom. Community service is widely used in many countries. It has different forms. In the Polish Criminal Code there are means that could replace the penalty of short term deprivation of freedom. Some legislation changes are needed to increase concern for these means. In the Polish Criminal Code we do not have means available in other countries like: workshops for increasing citizens consciousness (France), prohibition of entering the country or deportation (France, Italy, England, Wales), half-freedom system (Italy).